

PAMALDUMAS TURGAUS APSUPTYJE:
RELIGINĖ ŠILUVA ETNOGRAFINIO POBŪDŽIO
BELETRISTINĖJE LITERATŪROJE

VIGMANTAS BUTKUS

Įvadas. Kultūrinėje lietuvių atmintyje labiausiai įsitvirtinęs Šiluvos at-
laidų, Šilinių paveikslas, be jokios abejonės, yra tas, kurį pateikė rašytoja
Žemaitė savo garsiojoje „Kelionėje į Šidlavą“ (1907), apybraižiškai, bet ir
beletrizuotai aprašančioje daugiausia pačios autorės potyrius ir išgyveni-
mus 1906 m. Šilinėse. Šiame kūrinyje pateiktas lokaliai kolektyvinės pi-
ligriminės kelionės į atlaidus šventoje vietoje ir pačių atlaidų lietuviškas
invariantas, kuris dėl savo įtaigumo ir tam tikros tipizuojančios galios sklei-
džiasi reversiškai ankstesnių laikų patirtims apibendrinti, bet kartu api-
bendrina ir vėlesnio laiko piligrimines bei atlaidų patirtis. Kitaip tariant,
Žemaitės sukurtas paveikslas yra tarytum išsiplėtojęs laike – perteikiantis
ne vien XX a. pradžios Šilinių vaizdą, bet ir Šilinių vaizdą nuo jų atsiradi-
mo iki pat XX a. pabaigos.

Prieš Žemaitę platesnis ar siauresnis Šilinių vaizdas iškyla dar dviejuose
lietuvių rašytojų kūriniuose: Mikalojaus Akelaičio didaktinės apysakos
Jonas Išmisločius kromininkas (1860) pradžioje, pirmame skyriuje, ir Alek-
sandro Fromo-Gužučio apysakos *Vargdieniai* (1895) trijuose skyriuose („Ši-
luva“, „Pirmas pasimatymas“, „Ubagai ir jų puota“)¹. Tiek Žemaitės, tiek
Akelaičio kūriniai, tiek išvardyti Fromo-Gužučio kūrinio skyriai laikytini
beletristine literatūra, tačiau su didesnėmis ar mažesnėmis išlygomis. Visi
jie yra svarbiausi šio straipsnio šaltiniai, pagrindiniu straipsnio objektu lai-
kant tuos kūrinių epizodus, kurie tiesiogiai susiję su religinės praktikos, re-
ligingumo vaizdavimu.

¹ Tiesa, ne Šilinių, o Šiluvos Dievo Motinos galeistingumo, stebuklingumo tema la-
bai konceptualiai dar yra plėtojama Motiejaus Valančiaus *Vaikų knygelės* (1868) apsakyme
„Mielaširdinga ponja“; žr. Vigmantas Butkus, „Šiluvos legenda ir jos plėtotė Motiejaus
Valančiaus apsakyme „Mielaširdinga ponja“: „bažnytinio daiktiškumo“ aspektas“, *Litua-
nistica*, 2007, t. 70, Nr. 2 (70), p. 54–65.

Probleminė straipsnio intriga netiesiogiai, bet labai glaudžiai susijusi su XVII a. konfesinėmis kovomis, tiksliau, su vienu idėjinio šių kovų aspektu, kuris nepaprastai ryškus Šiluvos atveju. Šiluvoje, kaip ir daugelyje Lietuvos vietų, kontrreformacijos metu katalikai atsiėmė iš protestantų žemes, atstatė miestelyje katalikų bažnyčią. Šie procesai buvo lydimi garsių įvykių: Švč. Mergelės Marijos apsireiškimo, aklo žmogaus praregėjimo, skrynios su bažnyčios fundacijos dokumentais atkasimo, švento Marijos paveiklo radimo ir kt., kurie vėliau buvo apipinti antrinėmis legendomis, transformuojami ir įvairiai varijuojami. Svarbu, kad tame religinio lūžio taške buvo radikaliai pereita nuo religijos, kurioje dominavo *žodis*, prie religijos, kurioje – barokas, barokinė Šiluvos bažnyčia akivaizdžiausiai tai patvirtina – programiškai turėjo dominuoti ir dominavo *vaizdas*. Seniai pastebėta, kad stiprioje ekstravertiškoje religijoje glūdi potencija ne tik dauginti savo vizualiąsias ir apskritai bet kokias apčiuopiamas daiktiškas formas (kulto namų puošyba, sakramentalijos, devocionalijos ir t. t.), bet ir 1) sulieti jas su kasdienybės daiktais, kai, pavyzdžiui, pasidaro nebeaiški riba tarp rožinio kaip maldos priemonės ir jo kaip prekės greta kitų prekių, 2) perkelti į jas religingumo centrą².

Straipsnyje ir keliami analogiški tikslai analizuoti etnografiškuose Akeičio, Fromo-Gužučio ir Žemaitės kūriniuose atsiskleidžiančius: 1) santykius tarp Šiluvos atlaidų, Šilinių, kaip maldingumo formos, jų metu praktikuojamo religingumo ir Šilinių metu vykstančių, į jas įsiliejančių prekymečių, į jas integruoto turkaus; 2) Šiluvos ir ypač Šilinių daiktinės bažnytinės atributikos, jos santykio su tikėjimo, religingumo esme traktuotę (tai daugiausia susiję su Žemaitės kūriniu). Artėjant prie tikslų, žengiami tokie žingsniai, t. y. realizuojami šie pagrindiniai uždaviniai: 1) pasitelkiami lenkiškai rašytos etnografinės literatūros ir lietuvių prozos bei religinės publicistikos kontekstai; 2) atliekama detali atsirinktų reprezentatyvių kiekvieno kūrinio minisegmentų analizė; 3) ryškinamas etnografinis (apybraižiškas) kūrinių koloritas, iš dalies, bet toli gražu ne visada ir ne visiškai „suskliaudžiant“ analizuojamų kūrinių fiktyvumo matmenį.

Kritikoje daugiausia dėmesio susilaukęs Žemaitės kūrinys labiau buvo tyrinėtas ne aspektiškai, o visuminiu požiūriu, darant išvadas apie jo anti-

² Jacobas Burckhardtas teigia, kad religijos „tikrasis turinys netgi gali būti užgniaužtas tų vaizdinių ir paveikslų sluoksniu, kuriuos ji kitados įtraukė į savo sferą“ (cit. iš: Johan Huizinga, *Viduramžių ruduo: Studija apie keturiolikto ir penkiolikto šimtmečio gyvenimą ir mąstyseną Prancūzijoje ir Nyderlanduose*, iš nyderlandų kalbos vertė Antanas Gailius, Vilnius: Amžius, 1996, p. 187).

klerikalizmą (Adolfas Sprindis³, Janina Žėkaitė⁴), maskaradiškumą ir karnavališkumą (Donatas Sauka⁵) ar pan. Akelaičio kūrinio sąsajos su Šiluvos, Šilinių tema netirtos, o apie *Vargdienių* sąsajas rašyta labai minimaliai⁶. Šiluvos tema lietuvių literatūroje vienais ar kitais aspektais (bet nepaliečiant ar beveik nepaliečiant šiame straipsnyje analizuojamų rašytojų) yra tyrinėta straipsnio autoriaus, Vitalijos Truskauskaitės ir Nijolės Taluntytės darbuose⁷.

Mikalojus Akelaitis: „atpuskas ir Kermoszius Szidławos miestelij“.

Pirmiausia dera prisiminti ir aktualizuoti lenkiškai rašytos negrožinės Liudviko Adomo Jucevičiaus knygos *Wspomnienia Żmudzi* (*Žemaičių žemės prisiminimai*, 1842) skyrių „Šiluva“. Jis prisimintinas dėl to, kad Jucevičius pirmasis taip išsamiai aprašė Šilinių atlaidus, pradėdamas etnografinę šių atlaidų aprašymo tradiciją (visa jo knyga etnografinė-antropologinė), persidavusią Fromo-Gužučio, Žemaitės ir šiek tiek Akelaičio kūrybai.

Pirmas skyriaus „Šiluva“ sakinytis byloja:

Prie įžymiausių Žemaičių vietų priklauso Šiluvos miestelis, plačiai žinomas jomarkais ir gražia mūro bažnyčia, kurioje yra [Š]venčiausios [P]anelės paveikslas, garsus stebuklais⁸ (*Do znakomitszych miejsc na Żmudzi, należy miasteczko Sydlów, sławne jarmarkami i wspaniałym mурowanym kościołem, w którym obraz Najświętszej Panny cudami słynie*⁹).

³ Adolfas Sprindis, *Žemaitė*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 244.

⁴ Janina Žėkaitė, *Žemaitės kūryba*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 107–108.

⁵ Donatas Sauka, *Žemaitės stebuklas*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 136–144.

⁶ Bronius Pranskus, „Aleksandras Fromas-Gužutis“, in: Aleksandras Fromas-Gužutis, *Baisioji gadynė*: Rinktinė, redaktorius Petras Čiurlys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955, p. 11–12.

⁷ Vigmantas Butkus, *op. cit.*; Vigmantas Butkus, „Kelionė į Šiluvą (Kazio Bradūno eilėraščio „Šventoji kelionė“ analizė)“, *Filologija*, 1999, Nr. 1 (5), p. 4–10; Vitalija Truskauskaitė, „Katalikiškų bendruomenių teatras: Šiluvos patirtis“, *Meno istorija ir kritika / Art History & Criticism*, t. 5: *Šiluva Lietuvos kultūroje / Šiluva in Lithuanian Culture*, sudarė Laima Šinkūnaitė, Rima Valinčiūtė-Varnė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2009, p. 130–145; Nijolė Taluntytė, „Šiluva lietuvių poezijoje“, in: *Ibid.*, p. 146–152.

⁸ Liudvikas Adomas Jucevičius, „Žemaičių žemės prisiminimai“, in: Liudvikas Adomas Jucevičius, *Raštai*, redakcinė komisija Jurgis Lebedys, Meilė Lukšienė, Zenonas Slaviūnas, vertė Dominykas Urbas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, p. 371–372. Išskirta – Jucevičiaus.

⁹ Ludwik Adam Jucewicz, *Wspomnienia Żmudzi*, Wilno: Nakład i druk T. Glücksberga, 1842, p. 14. Išskirta – Jucevičiaus.

Sakinys vertas dėmesio. Pirmiausia pasakoma, kad miestelis žinomas „jomarkais“, kuriems ir Jucevičius, ir visi anksčiau išvardyti autoriai skiria daugiausia ar bent jau daugiau dėmesio. Bažnyčia minima antra. Kita vertus, sakoma, kad miestelis žinomas „jomarkais“ ir bažnyčia, o stebuklais garsus paveikslas paminimas tik kaip esantis bažnyčioje, kaip jos dalis, svarbiausia, vienintelė minima dalis, bet tik dalis. Pasakojimo apie stebuklingą Marijos apsireišimą¹⁰ logika ir semantika reikalautų priešingo eiliškumo: stebuklingas paveikslas – bažnyčia – „jomarkai“, nes tiek naujoji barokinė mūro bažnyčia, tiek „jomarkai“ yra „išvestiniai“ iš apsireišimo. Šis „sukeisto eiliškumo“ sakiny s žymi raštijoje beprasidedančias tendencijas sukeisti Šiluvos fenomeno akcentus, per gožiantį daiktišką išorinį šurmulį („jomarkai“, Žemaitės vis akcentuojamos „grožybės“ ir pan.) vos beįžvelgiant esmę – Dievo Motinos pasirodymo faktą ir nepaprastai svarbias religines jo pasekmes¹¹.

Tiesa, Jucevičius atiduoda dar tikrai prideramą duoklę religinei Šiluvos aurai: skyrius „Šiluva“ pirmas trečdalis skirtas apsireišimo istorijai¹², įvykių po jos, Švč. Mergelės Marijos paveikslu kanonizavimo, paveikslu reikšmės ir poveikio autoriaus amžininkams aprašymui. Vietomis aprašoma net nevengiant retoriniais štamais reiškiamų emocijų: „O, koks šis paveikslas yra brangus kiekvieno žemaičio širdžiai!“¹³ Vis dėlto dvigubai didesnė skyriaus dalis, maždaug du trečdaliai, skirti pasakojimui apie atleidimų metu vykstantį turgų, pasilinksminimus, vaidinimus ir panašius dalykus, į kuriuos savo žvilgsnį nukreipia ir Fromas-Gužutis, Žemaitė.

Pradėdamas aprašinėti „jomarką“, Jucevičius stebėtinai taikliai įvardija savo intencijas ir poziciją: „Kas tik aprašinėjo keliones ar kokią nors vietą,

¹⁰ Ši pasakojimą autentiškiausiu, ankstyviausiu pavidalu žr. *Historia zagubionego od heretików kościoła Szydłowskiego przez osiemdziesiąt lat jako Pan Bóg objawił [się] przez Najszybszą Pannę*, in: *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius*, (toliau – VUB RS), f. 1, b. E289, l. 75 (3). Apie tą pasakojimą žr. Liudas Jovaiša, „Švč. Mergelės apsireišimas Šiluvoje: Liudijimai, tradicija, kritika“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2007, Nr. 11–12, p. 511–518.

¹¹ Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė teigia, kad Marijos apsireišimas Šiluvoje buvęs vienu iš trijų svarbiausių veiksnių, lėmusių tai, kad Lietuvoje buvo galutinai nugalėta reformacija ir atgimė katalikų tikėjimas (Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė, „Švč. Mergelės Marijos kultas lietuvių šeimos papročiuose“, *Soter*, 2009, Nr. 29 (57), p. 143).

¹² Pavyzdžiui, yra publikuojamas visas rankraštis *Historia fundowania, zagubienia y przywroczenia kościoła Najszybszey Panny Cudowney Szydłowskiej, godna wiadomości*. Tiesa, 1959 m. lietuviškame vertime beveik visas pirmas skyrius „Šiluva“ trečdalis yra kupiuruotas, pastabose tai pažymint.

¹³ Ludwik Adam Jucewicz, *op. cit.*, p. 20.

bent pas mus, niekada nepamiršo savo knygoj duoti kokio nors jomarko apybraižą, nes kaip tik tenai puikiausiai duodasi pažinti, bent iš dalies, *žmonių fizionomija ir papročiai*¹⁴. Deklaruojamas minėtas etnografinis-antropologinis interesas, beje, netrukus paminint, kad tuos aprašysimus „keliolika tūkstančių žmonių [...] į šią vietą *pamaldumas* ir *jomarko interesai* sutraukė“¹⁵, t. y. lyg „apverčiant“ skyriaus pirmo sakinio tvarką: pirma paminint religingumą („*pamaldumas*“), o tik paskui – žemiškus dalykus („*jomarko interesai*“).

Akelaičio kūrinys *Jonas Išmisločius kromininkas* pradedamas taip: „Asztuntą dieną menesio Rugsejo, ant Užgimimo Panos Szwencziausias, prasideda atpuskas ir Kermoszius Szidławos miestelij, kurio bažnyczioja yra stebuklinga Motina Diewo“¹⁶. Šis sakinyš aktualizuojamas, kadangi jis struktūros ir prasmės požiūriais labai panašus į cituotuosius Jucevičiaus sakinius. *Atlaidai* (Jucevičiaus „*pamaldumas*“; Akelaičio „*atpuskas*“) – *prekymetis* (Jucevičiaus „*jomarkas*“, „*jomarko interesai*“; Akelaičio „*kermošius*“) – *bažnyčia* su joje esančiu Švč. *Mergelės Marijos paveikslu* (Jucevičiaus „[Š]venčiausios [P]anelės paveikslas, garsus stebuklais“; Akelaičio „*stebuklinga Motina Diewo*“).

Akelaitis pirmąjį knygos sakinį, kuris visuomet yra labai svarbus, pradeda Panos Švenčiausios užgimimu (užgimimo data) ir „*atpusku*“, bet atkreiptinas dėmesys, kad žodį „*atpuskas*“ jis rašo mažąja, o žodį „*kermošius*“ – didžiąja raide, be to, pirmąjį skyrių pavadina „*Kermošius Šidlavoj. Pasižinimas su Jonu*“. Ypač iškalbingas yra pavadinimas, pirmasis jo sandas, leidžiantis spręsti, kad XIX a. viduryje rugsėjo pradžios įvykiai Šiluvoje, matyt, plačiau ir dažniau buvo vadinti „*kermošiumi*“, „*jomarku*“ (Jucevičius: „*žinomas jomarkais*“), o ne *atlaidais* („*atpusku*“). Neabejotina, kad pavadinimo pasirinkimui pirmiausia ir daugiausia įtakos turėjo Jano Borejkos Chodźkos *Jono iš Svisločės* (1823) pirmo skyriaus pavadinimas „*Kermošius Bešenkovičiuose. – Pasižinimas su Jonu*“, tačiau transformuodamas „*lituanizuodamas*“ lenkų didakto tekstą savo sekime Akelaitis būtų galėjęs transformuoti ir skyriaus pavadinimą, jeigu šnekamojoje kalboje vienameikiškai būtų dominavęs įvardijimas „*Šiluvos atlaidai*“ („*atpuskas*“),

¹⁴ Liudvikas Adomas Jucevičius, *op. cit.*, p. 372. Išskirta mano, – V. B.

¹⁵ *Ibid.*, p. 374. Išskirta mano, – V. B.

¹⁶ [Mikalojus Akelaitis], *Jonas Iszmislocius kromininkas, pirmu kartu isz lenkiszkos in lietuwiszką kalbą perstatitas per Juozupą Rupejką, Kanauniką Plocka, Kleboną Szaduwas, Ženklinią S. Onos, o dabar isz naujo perwejzdetas ir spaustuwen paduotas per Jurą Warneli, Wilniuja: spaustuweja A. H. Kirkora, 1860, p. 5.*

o ne „Šiluvos kermošius“. Tiesioginis pamaldumo Šiluvoje vaizdavimas apima tik kūrinio antrą pastraipą ir trečios pastraipos pradžią:

Ir aszenaj perejtus metus esu aplankęs Szidławą. Atważewęs czionaj, pirmiausia pasimeldžiau priesz stebuklingą Motiną Diewo, prižadėdamas Jej ariekfos negertie kolaj gywas. Nesgi ligsziolaj kajp jautis brogą, tejp asz maukiau arielkele patejkele. Kajp taj yra sakoma: puoleş in kłaną sausas nesikelsi; tejp ir asz gywendamas apej Marijampolę tarpu girtuokliu, issimokinau gertie ulawotie. Padaŗes inżadus Panelej Szwencziausiaj ir iszkłauseş misziu szwentu, iszejau isz baŗnyczios prisiziuretjie Kermosziuj.¹⁷

Ką reiškia ta, atrodo, įprasta ir jau antrą kartą pavartota perkeltinės reikšmės frazė „stebuklinga Motina Dievo“? Tai akivaizdi uzualinė metonimija, turinti sintaksinės elipsės bruožų ir vartojama vietoj ilgesnės tiesioginės reikšmės frazės „stebuklingas Motinos Dievo paveikslas“. Vėlgi darytina prielaida, kad autorius, kaip ir „Šiluvos atlaidų („atpusko“)“ ar „Šiluvos kermošiaus“ atveju, renkasi tuomet (ir ne tik tuomet) labiau paplitusį įvardijimo variantą. Tiesa, žodis „renkasi“ šiuo atveju nėra tikęs, nes šis variantas, kaip įsigalėjęs vartosenoje, matyt, tiesiog spontaniškai „išsoko“ berašant¹⁸.

Tačiau turėtume ne tik kalbiškai-stilistiškai svarstyti, kodėl funkcionalesnė ne tiesioginė, o perkeltinės reikšmės frazė. Tiesiog mentališkai bažnytinis paveikslas keičiamas tuo, ką jis vaizduoja, tiksliau, sutapatinamas su tuo, ką jis vaizduoja, ką vizualizuoja. Nebėra skirties tarp atvaizdo ir to, kas atvaizduota, tarp signifikanto ir signifikato. Kita vertus, iš Akelaičio pasakojimo ir pasakotojo trumpų užuominų galima susidaryti ir tokią nuomonę, kad signifikantas ir signifikatas visiškai susilieja tuo požiūriu, kad paveikslas nebėra suvokiamas kaip paveikslas, o tiesiogiai kaip tai, ką jis vaizduoja (nurodo tik pats save), materializuodamas Dievo Motiną arba kaip tokią apskritai, arba kaip *Šiluvos* Dievo Motiną¹⁹, pastaruoju atveju darant prielaidą apie galimą švento asmens daugybiškumą, galėjimą būti savimi, išlaikyti savo bendrąją esatį, bet gebėti „materializuotis“ daugybe skirtingų pavidalų (*Šiluvos, Aušros Vartų, Pivašiūnų, Krekenavos...* Dievo Motina).

¹⁷ *Ibid.*, p. 6.

¹⁸ Didaktinės prozos kalba turėjo būti kuo artimesnė adresatui – kuo platesnei paprastų skaitytojų ir „skaitytojų-klausytojų“ (nemokančių skaityti, bet, anot Džuljetos Maskuliūnienės, „galin[čių] klausytis skaitančiojo“) auditorijai; plačiau žr. Džuljeta Maskuliūnienė, *XIX a. lietuvių didaktinė proza: adresatas ir tekstas*, Mokomoji knyga, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005, p. 23–33.

¹⁹ Posakis „*Šiluvos* Dievo Motina“ („*Šiluvos* Marija“ ar pan.) buvo ir tebėra paplitęs.

Chronologiškai užbėgant į priekį, šioje vietoje prisimintinas Šatrijos Raganos apysakos *Sename dvare* (1922) epizodas, kuriame pasakotoja „ciocios“ Karusios raginama kartu su ja ir kitais namiškiais kalba po trejus poterius į Čenstakavos Dievo Motiną ir į Aušros Vartų Dievo Motiną ir penkerius poterius į Lurdo Dievo Motiną. Tada jai pasirodo („rodos man“), „kad Dievo motinos yra kelios, kaip paveiksluose“: baisi savo veidu Čenstakavos, rami ir saldi Aušros Vartų ir gražiausioji, jauniausioji Lurdo²⁰. Vaiko sąmonė trumpam išskaido aiškų vienį pagal garbinamus jo pavidalus, vėliau prie to vienio grįždama („ir Dievo, kuris su savo motina, angelais ir šventaisiais gyvena viršum debesų“²¹). Beje, reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad apysakoje Vilniaus bajorijai „atstovaujanti“ „ciocia“ Karusia maldų į Šiluvos Dievo Motiną iš viso neinicijuoja, o Žemaitijos bajoraitė pasakotoja (apysakos prototipas – Pečkauskų valdytas dvaras Užventyje) jų nepasigenda.

Grįžtant prie *Jono Išmisločiaus kromininko*, reikia pasakyti, kad po „misiu szwentu“ ir „kermošių“ apsidairyti išėjęs Akelaičio pasakotojas prie pamaldumo, Šiluvos šventumo temos daugiau nebesugrįžta, tad religingumo motyvas kūrinyje taip ir lieka, nors ir įžanginis, svarbus kaip įžanginis, bet tik epizodinis.

Aleksandras Fromas-Gužutis: „paveizėkime, kas tame miestelyje dėjosi garsingų atlaidų ir jomarkų metu“. Kunigas Stasys Yla knygos *Šiluva Žemaičių istorijoje* (1970) poskyryje „Kuo Šiluva įdomi stebėtojai“, pacitavęs Žemaitės, Jucevičiaus ir kitų pasisakymus apie Šiluvą, išskiria keturis to įdomumo aspektus – keturias Šiluvos atlaidų puses (vardiju paeilui): „turginė“, kultūrinė, „pamaldinė“, turistinė²². Atsitiktinumas, paprasčiausia inercija ar ne, bet net kunigas pirmiausia įvardija „turginę“ Šilinių pusę, „pamaldinę“ palikdamas trečią. Visos šios keturios pusės – gal menčiau tik turistinė – ir daugmaž tokia tvarka išsamiai atskleistos Fromo-Gužučio *Vargdieniuose* ir Žemaitės „Kelionėje į Šidlavą“.

Bronius Pranskus pastebi:

Bemaž visai savarankišką pobūdį turi „Vargdieniuose“ du ilgoki apybraižinio pobūdžio skyriai „Šiluva“ ir „Ubagai ir jų puota“. Tai yra gyvas beletristinis gar-

²⁰ Šatrijos Ragana, „Sename dvare“, in: Šatrijos Ragana, *Raštai*, t. 1: *Viktutė. Vincas Stonis. Sename dvare*, parengė Gediminas Mikelaitis, Vilnius: Margi raštai, 2006, p. 374. Išskirta mano, – V. B.

²¹ *Ibid.* Išskirta mano, – V. B.

²² Stasys Yla, *Šiluva Žemaičių istorijoje*, d. 1: *Reformacija ir restauracija*, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1970, p. 15–17.

sių Šiluvos atlaidų aprašymas, turįs tiek istorinės-etnografinės reikšmės, tiek ir satyrinės-kritinės vertės [...]. Tačiau pavaizduodamas Šiluvos atlaidus, o ypač tą elgetų puotą, A. Fromas-Gužutis nėra išvengęs nukrypimo į grubų natūralistinį atskirų reiškinių aprašymą.²³

Sutinkant su pirmuoju Pranskaus teiginiu, kad du Šiluvai skirti skyriai yra kompoziciškai savarankiški, žanriškai išskirtiniai (apybraižiški), etnografiški, satyriški, tenka diskutuoti su antruoju. Mat Fromas-Gužutis kartais nukrypsta ne tiek į natūralistinį, kiek į primityvistinį aprašinėjimą, t. y. pradeda nebejausti proporcijų, iškreipia dalies ir visumos santykius, „forsuoja“, hiperbolizuoja vaizdą, vietoj „gilumos“ ir perspektyvos pateikia „plokščią“ paveikslą ir panašiai.

Susitikimui su Šiluva *Vargdienių* skaitytojas paruošiamas jau skyriaus „Paslėpta žibuoklė“ pabaigoje, pasakojančioje apie tai, kad „daugybė žmonių rengėsi važiuoti į Šiluvą, į atlaidus, vadinamus Šilinėmis, kurie ten kasmet prasideda rugsėjo 8-tą dieną ir vyksta ištaisai per visą savaitę drauge su metiniu jomarku“²⁴. Ten važiuoti ruošiasi ir *Vargdienių* veikėjai, apie kurių ruošą truputį papasakojęs autorius nuo jų tarsi atsiriboja, rinkdamasis kitą pasakojimo poziciją ir kitą žiūros tašką: „Palikę besirengiančius į Šiluvą, paveizėkime, kas tame miestelyje dėjosį garsingų atlaidų ir jomarkų metu“²⁵. Jis pats tarsi „įsipina“ į veiksmą kaip dalyvaujantis pasakotojas, kaip pasakotojas-etnografas, įtraukiantis į „paveizėjimą“ ir skaitytoją. Meninė fikcija nuo pat skyriaus „Šiluva“ pirmųjų frazių užleidžia vietą dokumentiniam aprašymui, kuriam keliami tokia sąlyga:

Aprašyti visą tą regyklą [Šiluvos panoramą atlaidų metu, – V. B.] negalima²⁶, o norint turėti apie aną *tikrą* nuomonę, reikia *pačiam* viską matyti ir girdėti.

Atvykus į Šiluvą, teko *mums* nors vieną dieną ten pabūti ir nuo paties rytmečio pradėti *apžvalga*.²⁷

Atkreiptinas dėmesys, kad Fromas-Gužutis vienareikšmiškai ir visur vertybinį ir visokį kitokį pirmumą suteikia nebe „jomarkui“, o atlaidams, tačiau „jomarką“ aprašo tiesiog nepalyginamai plačiau ir išsamiau.

²³ Bronius Pranskus, *op. cit.*, p. 11–12.

²⁴ Aleksandras Fromas-Gužutis, „Vargdieniai“, in: Aleksandras Fromas-Gužutis, *Baisioji gadynė*, p. 65.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Apie Šiluvos atlaidų („jomarko“) aprašymo sunkumus, pasitelkdamas antikinio plano palyginimą, yra užsiminęs ir Jucevičius: „Tiktai kas čia ir įstengs viską aprašyti – reikėtų Homero genijaus ir Homero atminties [...] o mes, vargšai rašeikos, kur čia su juo susilyginsim“ (Liudvikas Adomas Jucevičius, *op. cit.*, p. 374).

²⁷ Aleksandras Fromas-Gužutis, *op. cit.*, p. 66–67. Išskirta mano, – V. B.

Nuo „jomarko“ prie atlaidų, prie religijos temos sugrįžtama tarp abiejų etnografiškų skyrių įterptame ir apysakos siužetą plėtojančiame skyriuje „Pirmas pasimatymas“. Pastarąjį kompoziciškai įrėmina pasakotojo pozicijos kaitą vėl nusakantys, kone identiška retorine formuluote išreikšti pirmas ir paskutinis sakiniai: „Gana ilgai užtrukę, aprašydami Šiluvos jomarką, neužmiršome gražios Julytės, kurią palikome besirengiančią važiuoti į Šiluvą“²⁸; „Palikę gražią Julytę ir jos tėvus, sugrįšime į Šiluvą, kur tu rime prisiveizėti dideliame ubagų susirinkimui“²⁹. „Pirmame pasimatyme“ svarbiausia yra minėtos veikėjos įsimylėjimo istorija, susipynusi su pabrėžtinai didaktiškai išryškintu religingumo motyvu. Šiluvoje Julytė „išskirtinai atsidavė maldingumui, drauge su motina priėjo išpažinties, karštai meldėsi, lankė šventas mišias, mišparus ir pamokslus“³⁰. Išvažiavimo iš Šiluvos dieną veikėja su motina nueina į koplyčią paskutinį kartą pasimelsti. Jiedvi klūpo prieš altorių (reikia suprasti: prieš altorių surestą ant/prie to akmens, ant kurio buvo pasirodžiusi Marija) ir prašo Dievo Motinos užtarimo. Tuomet įvykiai pradeda klostytis taip:

Kada moterys paskendusios buvo maldoje ir skaisčios Julytės mintys tikybos sparnais pakilo į dangų, tada netoli jos stovėjo jaunas vyras, kurio plati kakta ir gražus veidas rodė protą, dorumą ir tvirtą būdą. Jo mėlynos akys nesumerkiamai veizėjo į gražios Julytės veidą ir tartum traukė aną. Mergaitė gi, neturėdama aiškios nuomonės apie galybę magnetizmo, kurio stebuklingi veikimai neseniai ištyrinėti, juto širdies neramumą, norėjo surinkti mintis, bet negalėjo to padaryti, ir rodėsi jai, kad girdi balsą: „Pakelk akis ir veizėk.“ Ar tai dėjos dėl magnetizmo veikmės, ar iš vidujinio Julytės jausmo, tikrai žinoti negalime. Vargingi mes vaikai! Mūsų dvasia trokšta pakilti į dangų, bet kūnas, tas žemiškas dūšios gyvenimas, nusvarina mus ant žemės.

Taip ir su mūsų Julyte atsitiko: valandėlę prieštaravo žemiškam balsui, o paskui, pasidavusi anam, pakėlė veidą ir išvydo žiūrintį į ją vyriškį. Akys judvieju susitiko, ir nuraudusi mergelė, kaip vystanti žolelė, galvaitę nuleido. Tas nepažįstamo jaunikaičio paveizėjimas paliko Julytės širdyje neišdildomų įspūdžių, ir mintys jos, kaip ūkai, klaidžiojo tarp dangaus ir žemės.³¹

Gražusis vyras pasirodė besąs Julytės dėdės pažįstamas gydytojas, su kuriuo ji jau kitais metais, abipusės meilės lydima, susituokė – kaip galima spėti iš pasakojimo intonacijų – ilgam ir laimingam gyvenimui.

²⁸ *Ibid.*, p. 95.

²⁹ *Ibid.*, p. 99.

³⁰ *Ibid.*, p. 95.

³¹ *Ibid.*, p. 96–97.

Įsimylėjimo bažnyčioje, atlaiduose, šventoriuje ir pan. scena klasikinėje lietuvių (ir ne tik lietuvių) literatūroje yra tipinė, net stereotipinė. Tai dėsninga, kadangi agrarinėje visuomenėje išvardytos vietos buvo vienos iš tų retų viešų vietų, kuriose būdamas kaimo žmogus turėjo galimybę susitikti su žmonėmis iš kitų kaimų, kitų bendruomenių. Pavyzdžiui, Jono Biliūno „Vagies“ (1905) pagrindinis veikėjas apie pirmą susitikimą su būsima žmona pasakoja: „Bet per vienus atlaidus pamačiau bažnyčioj merginą... Negačiau akių nuo jos atitraukti: taip staiga ji mano širdį pritraukė“³².

Taigi Fromo-Gužučio pasakojimas apie įvykius Šiluvos koplyčioje lyg ir niekuo neišsiskiria. Kita vertus, jis labai svarbus savo sugestijomis, nes kompoziciškai ir semantiškai „vainikuoja“ veikėjos buvimą atlaiduose. Jis nedviprasmiškai suponuoja mintį, kad Švč. Mergelė Marija, prie kurios apsireiškimo vietos Šiluvoje buvo karštai melstasi ir prašyta jos užtarimo, už maldas atlygina, pasiūsdama žemišką meilę ir laimę. Atlygis labai panašus į buvusį Motiejaus Valančiaus apsakyme „Mielaširdinga ponija“, tik ne taip tiesiogiai, ne tokiais akivaizdžiais priežastiniais ryšiais išreikštas. „Mielaširdingoje ponioje“ už pasiaukojantį religingumą ir karštas maldas herojei taip pat (net du kartus!) atlyginama žemiška laime ir turtais. Fromas-Gužutis papildomai intrigai dar įveda dvasios–dangaus ir kūno–žemiškumo opoziciją, kurios Valančiaus kūrinyje nėra.

Žemaitė: „Komedija, vaidinimas ar pagonija?“ Etnografiško pobūdžio Šiluvos temos beletristiką neabejotinai vainikuoja Žemaitės „Kelionė į Šidlavą“. Žemaitės sukuriamas panoraminis Šiluvos, Šilinių vaizdas yra daug spalvingesnis, įvairesnis, įtaigesnis ir meniškesnis nei jos pirmtakų. „Kelionė į Šidlavą“ pasakotojo ironija tampa ta sveikos nuovokos diktuojama riba, kuri atskiria religingumą nuo utilitarumo, bažnytines procesijas nuo Šilinių „jomarko“, bažnytines apeigas nuo turgaus šurmulio. Vis dėlto tiesiog dokumentiškai rodoma, kaip daiktiškumas kuo intensyviausiai skleidžiasi į abi įvardytas puses: į religinę ir žemišką, į sakralią ir profanišką, konkrečiai, į religinį vėliavų, kryžių, vainikų, žibintų, altorėlių... paradą ir į „turginį“ sūrių, pyragų, skepetaičių, knygų, pinigų, piniginių... sukuri³³.

³² Jonas Biliūnas, „Vagis“, in: Jonas Biliūnas, *Raštai*, t. 1: *Proza ir poezija*, redakcinė komisija Kostas Korsakas (pirm.), Romualdas Maliukevičius, Mykolas Sluckis, Vilnius: Vaga, 1980, p. 130.

³³ Ironizuojantis Žemaitės pasakotojas, nors ir labai autoironiškai, vis dėlto prisipažįsta, kad lyg ir „dėl viso pikto“, bet įsigyja potencialią daiktišką sakramentaliją, kuri iš paprasto materialaus daikto dangiškose sferose gal ir galėtų virsti stebuklingu įrankiu: „Pa-

Religinė daiktiškoji atributika, prieš kelis šimtmečius nuo reformatų „slėpusis“ legendinėje į žemę užkastoje skrynioje³⁴, čia taip suvešėjusi (vis minimos „gražybės“!), kad užgožia bet kokį religinį intravertiškumą, pasėja abejonės sėklą.

Šiuo aspektu pagrindinis epizodas Žemaitės kūrinyje yra bajoro ir jauno vaikinio pokalbis, vykstantis, kai iš Šiluvos išlydima Kelmės parapijos procesija, kai „kunigai prieš vienas kitą kalbas sako“, kai „kryžiai, vėliavos, rodos, gyvi – linkt, linkt prieš vienas kitą“³⁵. Esminė pokalbio dalis:

– Kaip čia pavadinti tokį kunigų darbą? Komedija, vaidinimas ar pagonija? Bažnyčioje šv. sakramentas įstatytas, o čia priešais komediją vaidina – žmones traukia ne prieš altorių, bet prieš juos melstis. Kokia čia garbė?

– Teisybė, tikra komedija, nė jokia malda, – pritarė vaikinai. – Buvau syki Šiauliuose. Mano pažįstamas miestietis nusivedė mane į komediją, lygiai taip pat: kalbasi, sveikinas, juokiasi, verkia... Čia atspėjai prilyginti...³⁶

Keista, net kiek dviprasmiška yra pasakotojo ir pačios Žemaitės pozicija. Viena vertus, minėtas pokalbis yra tuojau pat labai griežtai pasmerkiamas, įvertinant jį iš katalikiškos perspektyvos:

Atsiminiau, boba pušyne kaip barė kitą tokį bliužnierių: „Bedievis, netikėlis tegali taip bliužnyti, tokias brangias apeigas, tokias šventenybes, gražybes lyginti į komedijas, tėvus dvasiškus, avelių vadovus, lyginti į artistus“. Čia dar didesnė nuodėmė, už tokią nuodėmę tikrai nė absoliucijos negautų.³⁷

Kita vertus, neatleistinai „nuodėmingas“, „bedieviškas“ pokalbis tekste vis dėlto yra. Tad galima kelti klausimą, kodėl Žemaitė jį įterpia? Kaip didaktinį pamokomąjį nuodėmingo elgesio, nuodėmingos mąstysenos pa-

tyriau, jog keliaujant su parakvija reikia turėti baltą lazdele, su ta suvaikščioti atlaiduose, pargrįžus namo, pasidėti į skrynį, kai mirsi – liepti įdėti sykiu į grabą, ir ta lazdelė nuvesianti stačiai į dangų! / Čia gerai būtų lengvu būdu įsigauti į dangų, bet aš lazdelės neturiu. Dubysos atkrantėje, įlindęs į lazdyną, nusipjoviau, nusidrožiau eidamas, ir nešuos, džiaugdamos turį vadovą į dangų“ (Žemaitė, „Kelionė į Šidlavą“, in: Žemaitė, *Raštai*, t. 2: *Apsakymai*, parengė Aleksandras Šešelgis, Vilnius: Žara, 2001, p. 217). Apie daiktiškumo sklaidą į religinę ir „turginę“ puses „Kelionėje į Šidlavą“ žr. Vigmantas Butkus, „Šiluvos legenda ir jos plėtotė Motiejaus Valančiaus apsakyme „Mielaširdinga ponis““, p. 63.

³⁴ Legendiniai pasakojimai sako skrynioje buvus stebuklingąjį Švč. Mergelės Marijos paveikslą, arnotus, kitus bažnytinius daiktus. Pirminiai šaltiniai temini tik *skrynelę* su Šiluvos bažnyčios fundacijos aktu.

³⁵ Žemaitė, *op. cit.*, p. 234.

³⁶ *Ibid.*, p. 235.

³⁷ *Ibid.* Išskirta mano, – V. B.

vyzdį, rodantį, kaip nereikia daryti? Dėl to, kad „ką ausys Šidlavoje girdėjo, ką akys regėjo, *nieko nenutraukęs, nieko nepridėjęs*, išpasakojau“³⁸, t. y. dėl tikro ar tariamo dokumentinio-etnografinio tikslumo? Ar dėl to, kad tam tikra – kad ir maža – dalimi pati pokalbyje išdėstyta pozicijai pritaria ar bent simpatizuoja?

Į iškeltąjį klausimą vienareikšmio atsakymo rasti, matyt, nepavyktų, tačiau jo ieškant verta prisiminti Donato Saukos pastebėjimą, kad „Kelionėje į Šidlavą“ „[t]iktai žmonių minių visuotinis pasigėrėjimas Šidlavos grožybėmis lieka nepaliestas ironijos“³⁹. Pridursiu, kad religinių daiktiškųjų „grožybių“ (kryžių, vėliavų, altorių, vainikų etc. bei jais puošiamų ceremonialų) neironizuoja ir pats pasakotojas. Toks – kryptingai selektyvus – ironijos eliminavimas lyg ir reikštų, kad „komedijinei“ „grožybių“ interpretacijai nepritariama, kad „grožybės“ traktuojamos rimtai, kaip tikra, net esminga religingumo, pamaldumo apraiška.

Palikus nuošalyje autorinį požiūrį, akcentuotinas labai svarbus sakiny: „Komedija, vaidinimas ar pagonija?“ Kūrinyje toliau plėtojamas palyginimas su komedija, su vaidinimu, bet „pamaldinės“, anot Ylos, Šiluvos pusės kontekste reikšmingesnis yra „pagonijos“ paminėjimas, kadangi jis visas aprašomas „grožybes“ įrikiuoja į vieną gretą su stabais, o visas procesijas, net kunigų dalyvavimą jose netiesiogiai prilygina stambeldystei. Tai kur kas rimtesnis kaltinimas nei kaltinimas „vaidinimu“⁴⁰. Šis kaltinimas susisieja su tolimais reformacijos metais, kai apskritai visoje katalikybėje, jos apeigose iš reformatų pusės buvo išvelgta stambeldiškumo apraiškų. Šiluvoje buvo įsitvirtinę kalvinistai, kurių požiūris iš visų reformatų turbūt vienas radikaliausių: jie priekaištavo Romai, „kad ši Mariją padariusi stabu“, jie kategoriškai atmetė „bet kokius tradicinio pamaldumo Marijai būdus ir formas, tokias kaip Marijos paveikslai, statulos, piligriminės kelionės į su Marijos garbinimu susijusias vietas“⁴¹.

Taigi Žemaitė, norėdama to ar ne, bet „dualizuoja“ požiūrį į aprašomus religinius įvykius Šiluvoje, į vaizduojamas pamaldumo formas. Kartu pateikia ir 1) turbūt patį išsamiausią, spalvingiausią liaudiškos daiktiškosios

³⁸ *Ibid.*, p. 242. Išskirta mano, – V. B.

³⁹ Donatas Sauka, *op. cit.*, p. 144.

⁴⁰ Atkreipsiu dėmesį, kad pasakotojas nusprendžia: „čia dar didesnė [sic! – V. B.] nuodėmė“, nes „bobos“ pušyne išbartas kitas „bliužnierius“ grožybes lygino vien tik su komedija, o kunigus vien tik su artistais. „Pagonija“ ten nebuvo minima.

⁴¹ Rimas Skinkaitis, „Marijos kulto problematika Europos krikščioniškoje erdvėje“, *Soter*, 2008, Nr. 27 (55), p. 85.

katalikybės, daiktiškojo religingumo vaizdą lietuvių literatūroje, ir 2) užuominą į tokios katalikybės ir tokio religingumo kritiką.

„Kelionėje į Šidlavą“ nėra tiesioginių pasisakymų ar net bent kiek aiškesnių užuominų apie XVII a. įvykius: Švč. Mergelės Marijos pasirodymą Šiluvoje ir tolesnę su tuo susijusią istoriją. Tie įvykiai tiesiog pasyviai „turimi omenyje“, prasitariant tik apie „motin[ą] švenčiaus[iają]“, „panel[ę] stebukling[ą]“ apskritai arba apie lokalią „panel[ę] švenčiaus[iają] šidlavišk[ę]“, „motin[ą] švenčiaus[iają] stebukling[ą] Šidlavoje“⁴². Apie Švč. Mergelę Mariją maldininkų procesijoms kalba Tytuvėnų, Kelmės ir Šiluvos klebonai, ragindami jai „apieravoti“, sakydami, kad ji „apipils jus malonėmis iš išganytojo žaizdų, priglaus jus prie savo širdies ir prie širdies Sūnaus savo, už jūsų maldas ir apieras atneštas atlygins gyvenimu amžinu linksmybėse, kurios per amžių amžius tvers“⁴³. Žemaitės kūrinyje vaizdžiai išreikštas ir oficialios Bažnyčios (organizuoja, veikia, kalba kunigai), ir liaudiškas (masinis maldininkų antplūdis) mariocentrizmas – Marijos garbinimas, kuris buvo nepaprastai ryškus iki Vatikano II Susirinkimo (1962–1965). Tik Susirinkimo metu galutinai nuspręsta, kad „Marija negali būti garbinama, o tik pagerbiama“, kad „[g]arbinamas gali būti tik Trejybėje vienas Dievas“, tačiau iki pat dabartinių laikų „dažniausiai liaudiškojo pamaldumo lygmenyje lik[o] mariocentrinio kulto liekanų, kur Marija perdėtai sudievinata ir netikroviškai „nusaldinta““⁴⁴.

Žemaitė užbaigia ir, kaip sakyta, vainikuoja iš XIX a. atėjusią beletrizuoto etnografinio-dokumentinio Šiluvos atlaidų aprašinėjimo tradiciją. Vėliau tokio aprašinėjimo tradicija tęsiama, tačiau jis tampa kone išimtinai publicistikos savastimi. Pavyzdžiui, jau 1908 m. laikraštyje *Viltis* pasirodė neilgas straipsnelis, skirtas 1907 m. Šilinių aprašymui (Žemaitė aprašinėjo 1906 m. atlaidus). Straipsnelis pasirašytas Šilaviškio slapyvardžiu, jame girinama tvarka atlaidų metu, kuria net policininkai stebisi, panašiai kaip ir „Kelionėje į Šidlavą“, konkrečiomis sumomis vardijama kiek, kokiam tikslui ir kokios parapijos procesija atnešė aukų ar kokių vertingų bažnytinių daiktų, kaip ir kas buvo pasipuošę. Pavyzdžiui: „Airiogališkiai ir apylinkės parapijos, sumetę po skatiką, padirbino už 180 rb. ant sidabro lentos Marijos vardo monogramą viduje vainiko ir jį dovanojo Šilavo bažnyčiai“⁴⁵. Dar

⁴² Žemaitė, *op. cit.*, p. 218, 220. Išskirta mano, – V. B.

⁴³ *Ibid.*, p. 220.

⁴⁴ Rimas Skinkaitis, *op. cit.*, p. 88, 89.

⁴⁵ Šilaviškis, [Be pavadinimo], *Viltis*, 1908-01-18, Nr. 8 (43), p. 3.

1928 m. Aleksandras Mykolas Račkus apie Šilines teberašę Jucevičiaus, Fro-mo-Gužučio ir Žemaitės tonacijomis:

Varpų gaudimas, būgnų dundėjimas, arklių žvengimas; žmonių šūkavimai, el-getų giesmės, grojimai, švilpimai, dainavimai, berniai ir šimtai visokių balsų maišosi į krūvą lyg jūrų verpetai. Tik tie tikrai supras, kas dedasi per Šilines Ši-lavoje, kurie patys yra išbuvę ten bent keletą dienų.⁴⁶

Vėliau Šiluvoje specialiai Šilinėms buvo leidžiami vienkartiniai leidi-niai, kuriuose publikuota Šiluvos ir jos stebuklo istorija, įvairaus pobūdžio informacija, patarimai ir pan. (*Šiluvos stebuklai*, 1931; *Šiluva. Dievo motinos šventovė*, 1938). Juose pasitaiko tų pačių motyvų, kurie plėtojami ir aptar-tuose kūriniuose. Pavyzdžiui, atvykstant į Šiluvą per Šilines ir iš jos išvyks-tant, miestelio prieigose, prie girios, prie pušyno reikia nusiteikti religingai, pasimelsti. Taip rašo Žemaitė „Kelionės į Šidlavą“ pabaigoje („kiekvienas, pėsčias ar važiuotas, papušinyje sustoja. Žmonės visi meldžiasi – vieni ant žemės, kiti ant vežimų klaupiasi“⁴⁷), taip patariama anoniminiame straips-nelyje „Kaip apturėti stebuklą“:

Į miestelį paskubomis, išsiblaškę irgi neikite: išėję iš girios, kada atsidengia pilnas vaizdas ant miestelio, apsistokite susikaupimui ir sukalbėkite šiek tiek maldos. [...] Atminkite, jog einate daugiau kaip prie didžiausio, galingiausio žė-miško pono, karaliaus: einate prie Dangaus Karalienės.⁴⁸

Susikaupimo girioje, pušyne prie Šiluvos motyvas vėliau buvo labai kū-rybingai išplėtotas Kazio Bradūno eilėraštyje „Šventoji kelionė“, tvirtai su-siedamas šį meditatyvų, modernų Bradūno eilėraščių su tradicija.

⁴⁶ Aleksandras Mykolas Račkus, „Kaip škaplierninkai Šilavoje pajuokė uriadniką“, in: *Knygnešys: 1864–1904*, d. 2, redaktorius Petras Ruseckas, Kaunas: Spaudos fondas, 1928, p. 169.

⁴⁷ Žemaitė, *op. cit.*, p. 241.

⁴⁸ [s.a.], „Kaip apturėti stebuklą“, in: *Šiluvos stebuklai*, Vienkartinis leidinys „Lietu-va“, redaktorius-leidėjas K. Kiršanskas, 1931-08-05, p. 4. Kitame anoniminiame to paties leidinio straipsnyje „Mūsų Šiluva“ papasakojama Šiluvos stebuklo, t. y. Marijos pasirody-mo istorija ir daromos tokios drąsios išvados apie Šiluvos Marijos reikšmę visai pasaulio katalikybės raidai: „Nuo to laiko nebereikė jokių mokslškų darodinėjimų sugriovimui protestantizmo: pakanka iš Dangaus, siųstų žodžių Šiluvos Švenčiausios Panelės apsireiš-kime. / Švenčiausia Panelė Šiluvoje [v]iena savo ašaromis išmeldė, kas buvo tados reika-linga žmonijai. *Mūsų Šiluvoje buvo išgelbėta pasauliui katalikybė*. Tas Šiluvos stebuklas buvo ne vien tik Lietuvai, bet visam pasauliui, nes katalikybė buvo tados griaunama visur. Šilu-voje buvo gražinta katalikybei gyvybė, nes nuo to laiko ji vėl pradėjo visur tvirtėti“ (*Ibid.*; išskirta mano, – V. B.). Tikėtina, kad abu straipsnius parašė cituojamo leidinio redaktorius Kiršanskas.

Išvados. Iš to, kas straipsnyje aptarta, darytinos kelios apibendrinamosios išvados. Šilines vaizdavimo objektu pasirinkusiems XIX–XX a. pradžios lietuvių rašytojams aktualesnė buvo gerokai plačiau jų aprašoma „turginė“ („jomarkas“, „kermošius“) Šilinių dalis, traukusi savo etnografiniu-antropologiniu koloritingumu, įvairumu, didesniu literatūriniu „fotogenišku“. Religinė Šiluvos atlaidų dalis, ypač Mikalojaus Akelaičio ir Aleksandro Fromo-Gužučio kūrinuose, atskleidžiama tik epizodiškai, nelabai išraiškingai. Vis dėlto tiek Akelaitis, tiek Fromas-Gužutis radikalius teigiamus savo veikėjų gyvenimo pokyčius tiesiogiai susieja būtent su Šilinių religine praktika, pasireiškiančia vienokiais ar kitokiais sąlyčiais su Šiluvos Marijos vaizdiniu, su Šiluvos Marijai aukojamomis maldomis (Akelaičio veikėjas, pasimeldęs „priesz stebuklingą Motiną Dievo“⁴⁹, stoja į blaivybės kelią, Fromo-Gužučio veikėja, besimeldžianti Šiluvos koplyčioje „prie švenčiausios [D]ievo [M]otinos“⁵⁰, apdovanojama meile, netrukus ji laimingai išteka). Tiesa, minimus pokyčius, skirtus pademonstruoti Marijos, apsireiškusios Šiluvoje, galingumui ir gailestingumui, iš dalies diktuoja didaktinės kūrinų inspiracijos, o Fromo-Gužučio atveju dar ir sentimentalistiniai autoriaus polinkiai.

Žemaitės „Kelionėje į Šidlavą“ religinei Šilinių pusei skirta daug daugiau dėmesio nei skyrė Akelaitis ar Fromas-Gužutis, tačiau religinę atlaidų pusę Žemaitė daug labiau suartina, o kartais net sulieja su „turgine“. Tas suartėjimas vyksta dėl hiperbolizuoto religinės praktikos sudaiktinimo. Daiktiškų religinių atributų („grožybių“) gausa, jų naudojimas teatralizuotoms religinėms procesijoms, jų vertinimas pinigine išraiška, ypač perdėtas jų sureikšminimas, viena vertus, rodo, kad Dievas yra „per daug perkeltas žemėn“⁵¹, kita vertus, kelia religijos adekvatumo pačiai sau klausimą („Komedija, vaidinimas ar pagonija?“), t. y. klausimą dėl išpažįstamos ir praktikuojamos religijos esmės.

Nepaisant skirtumų, visuose trijuose analizuotuose kūrinuose kaip absoliučiai nekvestionuotinas Šilinių religinis vertybinis centras vienokiu ar kitokiu pavidalu iškyla Šiluvoje apsireiškusios Dievo Motinos figūra.

⁴⁹ [Mikalojus Akelaitis], *op. cit.*, p. 6.

⁵⁰ Aleksandras Fromas-Gužutis, *op. cit.*, p. 96.

⁵¹ Johan Huizinga, *op. cit.*, p. 191.

PIETY IN THE MARKET PLACE: RELIGIOUS
ŠILUVA IN BELLES-LETTRES LITERATURE
WITH AN ETHNOGRAPHIC NATURE

Vigmantas Butkus

Summary

The article deals with prose works or their chapters of the 19th–early 20th centuries in which the famous church festival *Šilinės* (the Day of the Birth of Blessed Virgin Mary) with its ancient traditions in Lithuania is depicted. They are the first chapter of the didactic novella *Jonas Išmisločius kromininkas* (*John the Tinkerer Wanderer*) (1860) by Mikalojus Akelaitis, three chapters of the novella *Vargdieniai* (*The Wretched*) (1895) (chapters “Šiluva”, “Pirmas pasimatymas” (“First Meeting”), “Ubagai ir jų puota” (“Beggars and Their Feast”)) by Aleksandras Fromas-Gužutis and the short story “Kelionė į Šidlavą” (“Journey to Šidlava”) (1907) by Žemaitė. The article discusses the relationship between religiousness and the trading aspect as well as the specificity of the religiousness depicted in the three literary works. Several conclusions are drawn from the analysis of these stories. For Lithuanian writers of the 19th–early 20th centuries who chose the church festival *Šilinės* as the object for depiction, the more broadly described market-related aspect was more relevant than the religious one which had its ethnographic-anthropological coloring, diversity. In the works by Akelaitis and Fromas-Gužutis, the religious practice of *Šilinės* is related to radical positive changes in the lives of persons through different approaches to the image of the Šiluva Mary, through sacrificed prayers. These changes are intended to demonstrate the grace of Mary, who appeared in Šiluva. In the case of Fromas-Gužutis, the sentimental disposition of the author is also obvious. The religious side of *Šilinės* received more attention in the story by Žemaitė than in the works of Akelaitis or Fromas-Gužutis, but it is made much closer to and sometimes even merged with the market-related aspect. This approach takes place because of the hyperbolised materialisation of the religious practice. The abundance of material religious attributes, their usage for spectacular processions, their assessment in terms of money, especially exaggerating their significance, raise the question of religious adequacy (“Komedija, vaidinimas ar pagonija?” / “A comedy, a play or a pagan act?”). Despite the differences, all three analysed literary pieces deal with the figure of the Mother of God, who appeared in one or another shape in Šiluva, as the absolutely unquestioned religious value of the center of *Šilinės*.